

การส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุในพื้นที่เกาะ บริเวณชายแดนไทย-มาเลเซีย¹ Promoting Lifelong Learning to the Elderly in Island Border Areas between Thailand and Malaysia¹

ศุภรัตน์ พิณสุวรรณ² (Suparat Pinsuwan)²

มูหำหมัด สาละบิง³ (Muhammad Salaebing)³

คันสนีย์ จันทร์อานูภาพ⁴ (Sansanee Chanarnupap)⁴

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการ แบ่งขั้นตอนการดำเนินงานออกเป็น 5 ระยะ ได้แก่ ระยะเตรียมการ ระยะการทําวิจัย ระยะการจัดทําแผน ระยะการนำแผนไปปฏิบัติ และระยะการติดตามประเมินผล การเก็บข้อมูลในระยะการทําวิจัย

¹ บทความวิจัยนี้มีพื้นฐานจาก (1) โครงการวิจัยเรื่อง การส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุในพื้นที่เกาะที่สมาชิกในครัวเรือนย้ายถิ่นไปทำงานในประเทศมาเลเซีย และ (2) โครงการวิจัยเรื่อง ชีวิตทางสังคมและการทำงานของสูงอายุในพื้นที่เกาะที่สมาชิกในครัวเรือนย้ายถิ่นไปทำงานในประเทศมาเลเซีย ซึ่งเป็นโครงการย่อยในแผนวิจัยเรื่อง การผาสุกของสูงอายุในพื้นที่เกาะที่สมาชิกในครัวเรือนย้ายถิ่นไปทำงานในประเทศมาเลเซีย ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากงบประมาณแผ่นดิน มหาวิทยาลัยทักษิณ พ.ศ. 2560

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์, สาขาวิชาภูมิศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ สงขลา 90000 อีเมล : suchoo74@hotmail.com

³ ผู้ช่วยศาสตราจารย์, สาขาวิชาภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ สงขลา 90000 อีเมล : nureez@hotmail.com

⁴ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., สาขาวิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ สงขลา 90000 อีเมล : csansanee@tsu.ac.th

¹ This article is derived from the research projects entitled (1) Lifelong Learning Promotion of the Elderly Living in Island Areas which the Member of Households Migrate to Work in Malaysia, and (2) Social and Working Life of the Elderly Living in Island Areas which the Member of Households Migrate to Work in Malaysia. These projects are part of the research project plan entitled Well-being of the Elderly Living in Island Areas which the Member of Households Migrate to Work in Malaysia, receiving a research grant from Thaksin University, fiscal year 2560.

² Asst. Prof., Geography Section, Faculty of Humanities and Social Sciences, Thaksin University, Songkhla, 90000, Thailand, Email : suchoo74@hotmail.com

³ Asst. Prof., Oriental Languages Section, Faculty of Humanities and Social Sciences, Thaksin University, Songkhla, 90000, Thailand, Email : nureez@hotmail.com

⁴ Asst. Prof. Dr., Social Sciences Section, Faculty of Humanities and Social Sciences, Thaksin University, Songkhla, 90000, Thailand, Email : csansanee@tsu.ac.th

*Corresponding author : E-mail address : suchoo74@hotmail.com

Received : October 7, 2019; Revised : May 31, 2020; Accepted : June 8, 2020

ใช้วิธีการสัมภาษณ์เจาะลึกและการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม ผู้ให้ข้อมูลหลักมีจำนวน 60 คน เป็นบุคคลสัญชาติไทยที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป ซึ่งอาศัยอยู่ในตำบลตันหยงโป ตำบลเจ๊ะบิลัง ตำบลตำมะลัง ตำบลปยู และตำบลเกาะสาหร่าย จังหวัดสตูล ผลการวิจัยพบว่า ศักยภาพของผู้สูงอายุซึ่งสมมานานจากรุ่นสู่รุ่น ที่สำคัญได้แก่ ภูมิปัญญาในการทำประมงชายฝั่ง ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลและป่าชายเลน ภูมิปัญญาในการประดิษฐ์เครื่องมือจับสัตว์น้ำ การแปรรูปอาหารทะเล และการจักสาน ปัจจุบันผู้สูงอายุมีการเรียนรู้วิทยาการใหม่ ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายการพัฒนา ที่สำคัญได้แก่ ทักษะการเป็นผู้ประกอบการ โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวชุมชน การผลิตและจำหน่ายสินค้าชุมชน

คำสำคัญ : การเรียนรู้ตลอดชีวิต, ผู้สูงอายุ, พื้นที่เกาะบริเวณชายแดนไทย-มาเลเซีย

Abstract

This article aims to study and promote lifelong learning to the elderly living in island border areas between Thailand and Malaysia. The research methodology is divided into five phrases which are preparation phrase, research phrase, planning phrase, implementation phrase, and evaluation phrase. In research phrase, the research employed qualitative data collection methods covered in-depth interview and participant observation. The research key informants were 60 Thai citizens aged 60 or above, residing in Tanyongpo, Jehbilang, Thammalang, Puyu and Kohsarai subdistricts, Satun Province. The research found that these elderly are potential and knowledgeable in the area of, such as, coastal fishing, marine natural resources and mangrove forests conservation, fishing instruments making, seafood processing, and hand weaving. Nowadays, they are open for new learning to adjust themselves for national and local development, preliminarily entrepreneurship skills, especially in community based tourism and community product enterprises.

Keywords : Lifelong learning, Elderly, Island border areas between Thailand and Malaysia

บทนำ

การสูงวัยของประชากร (Population ageing) เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในประเทศต่างๆ ทั่วโลกในปี พ.ศ. 2559 โลกของเรามีประชากรประมาณ 7,433 ล้านคน เป็นประชากรสูงวัยที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป ประมาณ 929 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 12.5 ของประชากรทั้งหมด สำหรับประเทศไทย ในปี พ.ศ. 2559 มีจำนวนประชากรไทย 65.9 ล้านคน เป็นประชากรที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไปประมาณ 11 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 16.5 ของประชากรทั้งหมด รายงานสถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ. 2559 ระบุว่า ผู้สูงอายุไทยจำนวนมากอยู่ในสภาวะยากลำบาก ผู้สูงอายุเป็นกลุ่มเสี่ยงที่จะประสบกับภาวะยากจนสูงกว่ากลุ่มวัยอื่นๆ (มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย, 2560 : 3-4)

ประเทศไทยได้ประกาศปฏิญญาผู้สูงอายุไทย เมื่อวันที่ 23 มีนาคม พ.ศ. 2542 มีใจความสำคัญโดยสรุปดังนี้ (1) ผู้สูงอายุต้องได้รับปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่าและศักดิ์ศรี (2) ผู้สูงอายุควรอยู่กับครอบครัวโดยได้รับการดูแลเอาใจใส่ การยอมรับบทบาทของกันและกันระหว่างสมาชิกในครอบครัว (3) ผู้สูงอายุควรได้รับโอกาสในการศึกษาเรียนรู้ และพัฒนาศักยภาพของตนเอง (4) ผู้สูงอายุควรได้ถ่ายทอดความรู้ประสบการณ์ให้สังคม มีโอกาสได้ทำงานที่เหมาะสมกับวัยและตามความสมัครใจ โดยได้รับค่าตอบแทนที่เป็นธรรม (5) ผู้สูงอายุควรมีหลักประกันและสามารถเข้าถึงบริการด้านสุขภาพอนามัยโดยเท่าเทียมกัน (6) ผู้สูงอายุควรมีเครือข่ายช่วยเหลือซึ่งกันและกันในชุมชน (7) รัฐต้องกำหนดนโยบายและแผนด้านผู้สูงอายุ ส่งเสริมและประสานให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง ให้บรรลุผลตามเป้าหมาย (8) รัฐต้องตรากฎหมายพิทักษ์สิทธิคุ้มครองสวัสดิภาพและสวัสดิการผู้สูงอายุ และ (9) รัฐต้องรณรงค์ปลูกฝังค่านิยมให้สังคมตระหนักถึงคุณค่าของผู้สูงอายุตามวัฒนธรรมไทยที่เน้นความกตัญญูและเอื้ออาทรต่อกัน (กองสวัสดิการสงเคราะห์ กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม, 2542 : 1-11)

นอกจากนี้รัฐบาลไทยยังได้กำหนดแผนระยะยาวสำหรับผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2525 - 2544) และแผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2545 - 2564) ฉบับปรับปรุง ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2552 โดยแผนผู้สูงอายุแห่งชาติตั้งอยู่บนแนวคิด

พื้นฐานโดยมองว่า “ผู้สูงอายุไม่ใช่บุคคลด้อยโอกาสหรือเป็นภาระของสังคม แต่สามารถมีส่วนร่วมเป็นพลังพัฒนาสังคม ผู้สูงอายุจึงควรได้รับการส่งเสริมและเกื้อกูลจากครอบครัว ชุมชน และรัฐ ให้ดำรงชีวิตอยู่อย่างมีคุณค่า มีศักดิ์ศรี และคงไว้ซึ่งภาวะสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดีให้นานที่สุด ขณะเดียวกันผู้สูงอายุที่ประสบความทุกข์ยาก ต้องได้รับการเกื้อกูลจากครอบครัว ชุมชน สังคม และรัฐ อย่างทั่วถึงและเป็นธรรม” แผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2545 - 2564) ฉบับปรับปรุง ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2552 กำหนดยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนงานด้านผู้สูงอายุ ไว้ 5 ด้าน โดยมาตรการการให้การศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นมาตรการสำคัญต่อยุทธศาสตร์ด้านการเตรียมความพร้อมของประชากรเพื่อวัยสูงอายุที่มีคุณภาพ (คณะกรรมการผู้สูงอายุแห่งชาติ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2553 : 29 - 30)

บทความวิจัยเรื่อง การส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุในพื้นที่เกาะบริเวณชายแดนไทย - มาเลเซีย มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาและส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการ พื้นที่ศึกษาในการวิจัยนี้ได้แก่ ตำบลตันหยงโป ตำบลปูลู ตำบลเจ๊ะบิลัง ตำบลตำมะลัง และตำบลเกาะสาหร่าย ซึ่งตั้งอยู่สุดเขตแดนใต้ของประเทศไทยทางด้านฝั่งทะเลอันดามัน จังหวัดสตูล มีพื้นที่ทางทะเลติดต่อกับประเทศมาเลเซีย มีเรือโดยสาร เช่น ที่ท่าเรือตำมะลัง ท่าเรือเจ๊ะบิลัง สามารถเชื่อมต่อกับเกาะลังกาอูของประเทศมาเลเซีย ใช้เวลาเดินทางเพียง 1 ชั่วโมง ทำให้ผู้คนในพื้นที่เกาะบริเวณชายแดนไทย - มาเลเซีย นิยมย้ายถิ่นข้ามแดนไปทำงานในประเทศมาเลเซีย นอกจากนี้พื้นที่เกาะบริเวณชายแดนไทย - มาเลเซีย ยังมีประวัติศาสตร์ภูมิหลังเชื่อมโยงกับเมืองไทรบุรีของประเทศมาเลเซีย ประชากรส่วนใหญ่ในพื้นที่เกาะบริเวณชายแดนไทย - มาเลเซีย นับถือศาสนาอิสลาม และมักมีความสัมพันธ์ในลักษณะเครือญาติกับประชากรในประเทศมาเลเซีย ทำให้เอื้อและเกื้อหนุนต่อการย้ายถิ่นข้ามแดนไปทำงานในประเทศมาเลเซีย ข้อมูลจากการสำรวจเบื้องต้นของคณะวิจัยในแผนวิจัยเรื่อง “การผาสูกของผู้สูงอายุในพื้นที่เกาะที่สมาชิกในครัวเรือนย้ายถิ่นไปทำงานในประเทศมาเลเซีย” เมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. 2561 พบว่า พื้นที่เกาะบริเวณชายแดนไทย-มาเลเซีย มีจำนวนครัวเรือนประมาณ 6,097 ครัวเรือน มีจำนวนประชากร ประมาณ 25,737 คน เป็นผู้สูงอายุ

ประมาณ 2,590 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 10.06 ของจำนวนประชากรทั้งหมด พื้นที่เกาะบริเวณชายแดนไทย - มาเลเซีย ได้ก้าวเข้าสู่สังคมสูงอายุ (Aged Society) แล้ว เนื่องจากมีจำนวนผู้สูงอายุมากกว่าร้อยละ 10 ของจำนวนประชากรทั้งหมด นอกจากนี้ ในจำนวนผู้สูงอายุที่ทำการสำรวจทั้งสิ้น 1,783 คน พบผู้สูงอายุที่สมาชิกในครัวเรือน ย้ายถิ่นไปทำงานในประเทศมาเลเซีย จำนวน 438 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 24.57 ของจำนวนผู้สูงอายุที่ทำการสำรวจทั้งหมด ข้อสังเกตที่ได้จากการลงพื้นที่ภาคสนาม ของคณะวิจัยในเบื้องต้นพบว่า การย้ายถิ่นข้ามแดนของสมาชิกในครัวเรือนส่งผล ให้ผู้สูงอายุในพื้นที่เกาะบริเวณชายแดนไทย - มาเลเซีย จำนวนไม่น้อยจำเป็นต้อง ดำเนินชีวิตอยู่ตามลำพัง ผู้สูงอายุมีแนวโน้มเป็นกลุ่มเปราะบางที่จะเผชิญปัญหา ทั้งทางด้านจิตวิทยา สังคม และเศรษฐกิจ โดยเฉพาะในปัจจุบัน ทรัพยากรธรรมชาติ ทางทะเลเกิดความเสื่อมโทรม ส่งผลกระทบต่ออาชีพดั้งเดิมของผู้สูงอายุที่เกี่ยวข้อง กับการทำประมงชายฝั่ง ผู้สูงอายุในพื้นที่เกาะบริเวณชายแดนไทย - มาเลเซีย จำเป็น ต้องปรับตัวและเรียนรู้ที่จะพึ่งพาตนเองในการดำเนินชีวิต ประโยชน์ที่ได้รับจากการ ศึกษาและส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุในพื้นที่เกาะบริเวณชายแดน ไทย - มาเลเซีย ส่งผลให้ผู้สูงอายุเห็นคุณค่าในตนเองมากขึ้น ช่วยลดมายาคติ ที่สังคมมีต่อผู้สูงอายุ ช่วยจุดประกายให้คนกลุ่มวัยอื่นๆ มองเห็นศักยภาพของ ผู้สูงอายุที่สามารถยังคุณค่าประโยชน์ต่อครอบครัว ชุมชน และสังคม จนเกิดการยอมรับ ช่วยเสริมสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างผู้คนกลุ่มวัยต่างๆ และส่งเสริมให้คนทุกวัย สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างเกื้อกูลกัน

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาและส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุ

กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทความวิจัยนี้ใช้แนวคิด ผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ (Active Ageing) คำว่า “ผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ” ถูกนำเสนอโดยองค์การอนามัยโลกเพื่อหาแนวทางแก้ไข ปัญหาประชากรสูงอายุที่กำลังเพิ่มมากขึ้น เป็นความพยายามปรับเปลี่ยนแนวคิดจาก

“การแก้ไขปัญหาที่เน้นความต้องการพื้นฐาน (Need-base) ของผู้สูงอายุที่ทำให้เกิดมุมมองต่อกลุ่มเป้าหมายในเชิงลบ ไปสู่แนวคิดการแก้ไขปัญหาที่เน้น สิทธิขั้นพื้นฐาน (Rights-base) ที่บุคคลพึงได้รับ” โดยได้กำหนดแนวคิดผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ (Active Ageing) ว่าเป็นกระบวนการที่นำไปสู่สุขภาพที่ดี (Health) การมีส่วนร่วม (Participation) และหลักประกันที่มั่นคง (Security) เพื่อเสริมสร้างคุณภาพชีวิตเมื่อสูงวัย และให้ประชากรตระหนักถึงสุขภาพด้านร่างกาย สังคม จิตใจ ตลอดจนวิถีชีวิตและการมีส่วนร่วมทางสังคม ในขณะเดียวกัน ควรมีหลักประกันหรือความมั่นคงและการดูแลประชาชนเมื่อประชาชนต้องการด้วย โดยคำว่า “Active” ตามนัยขององค์การอนามัยโลกครอบคลุมมิติต่าง ๆ ทุกด้าน โดยเน้นการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่องของผู้สูงอายุในด้านกิจกรรมทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม จิตวิญญาณ และกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน ไม่ใช่แค่ความสามารถทางร่างกายที่จะใช้แรงงานเท่านั้น โดยการมีอิสระและความสามารถพึ่งพาตัวเองได้ของผู้สูงอายุเป็นเป้าหมายสำคัญในการวางกรอบนโยบายสำหรับการเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ (Active Ageing) องค์การอนามัยโลกเสนอแนวคิดนี้ให้แก่ประเทศต่าง ๆ เพื่อนำไปใช้พัฒนาประชากรสูงอายุให้มีสุขภาพดี มีความตระหนักในคุณภาพชีวิตที่ดี มีความสุขในการดำเนินชีวิต มีความสามารถในการทางสังคมและเศรษฐกิจ ตลอดจนมีศักยภาพที่จะพึ่งพิงตนเองเท่าที่จะทำได้ และใช้ความสามารถนั้นช่วยเหลือตนเอง ครอบครัว บุคคลอื่น และสังคม (World Health Organization [WHO], 2002)

องค์การอนามัยโลก (WHO, 2002 : 12-18) ได้เสนอกรอบที่เป็นองค์ประกอบหลักของการเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ (Active Ageing) ใน 3 องค์ประกอบหลัก อันได้แก่ สุขภาพ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม และการมีหลักประกันความมั่นคงในชีวิต ดังนี้ (1) สุขภาพ (Health) สุขภาพส่วนบุคคลนั้นเป็นสิ่งสำคัญ หากบุคคลมีสุขภาพแข็งแรงจะเป็นเงื่อนไขแรกของการดำรงอยู่อย่างเป็นอิสระและพึ่งพาตนเอง อันเป็นลักษณะสำคัญของผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ การที่บุคคลจะมีสุขภาพดีแข็งแรงหรือไม่นั้นล้วนเกี่ยวข้องกับทั้งปัจเจกบุคคลเอง ครอบครัวและสังคมแวดล้อม (2) การมีส่วนร่วม (Participation) กิจกรรมในครอบครัว ชุมชน และสังคม เป็นผู้ดำรงไว้ซึ่งสิทธิมนุษยชน และวัฒนธรรมของสังคม ผู้สูงอายุที่ยังคงมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ นอกจากจะรู้สึกถึงคุณค่า มีเกียรติภูมิแล้ว ยังรู้สึกถึงความเป็น

ผู้มีศักดิ์ศรี และเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของบุตรหลานด้วย เหล่านี้ช่วยทำให้สุขภาพจิตของผู้สูงอายุดีขึ้น อันจะส่งผลต่อสุขภาพกายด้วย (3) การมีหลักประกันความมั่นคงของผู้สูงอายุ (Security) คือการที่ผู้สูงอายุมีความมั่นคงปลอดภัยทางด้านร่างกาย จากที่อยู่อาศัยและสถานที่ต่าง ๆ ที่ผู้สูงอายุต้องไปใช้บริการ และยังมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจที่ทำให้ผู้สูงอายุมั่นใจที่จะดำเนินชีวิตในบั้นปลายอย่างมีคุณภาพ

องค์การอนามัยโลก (WHO, 2002 : 19-32) ยังได้กล่าวถึงปัจจัยกำหนดการเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพด้วยว่าประกอบด้วยปัจจัย 6 ด้าน คือ (1) ด้านระบบบริการสุขภาพ ได้แก่ การส่งเสริมสุขภาพ การป้องกันโรค การเข้าถึงบริการด้านสุขภาพในการรักษาโรค การดูแลผู้ป่วยระยะยาว การเข้าถึงบริการด้านสุขภาพจิต (2) ด้านพฤติกรรม เกี่ยวข้องกับการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสุขภาพไปสู่วิถีชีวิตที่มีสุขภาพะ ได้แก่ การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดโรค เช่น การงดสูบบุหรี่ การเลิกดื่มสุรา และหันมาเอาใจใส่กับการรับประทานอาหารอย่างเหมาะสม การเคลื่อนไหวร่างกาย กิจกรรมที่ส่งเสริมด้านสุขภาพหรือชะลอการเจ็บป่วย (3) ด้านปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ พันธุกรรมซึ่งมีผลต่อการเกิดโรคบางชนิด เช่น โรคเบาหวาน โรคหัวใจ โรคเมะเร็ง เป็นต้น ด้านจิตใจ โดยเฉพาะความสามารถในการปรับตัวต่อการสูญเสีย และความเชื่อมั่นในสมรรถนะแห่งตน (4) ด้านสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ โดยเฉพาะความปลอดภัยจากอุบัติเหตุภายในบ้าน การปรับสภาพพื้นที่และการจัดวางสิ่งของให้เหมาะสม (5) ด้านสิ่งแวดล้อมทางสังคม ได้แก่ การสนับสนุนทางสังคม การให้โอกาสทางการศึกษา การอ่านออกเขียนได้ และการเรียนรู้ตลอดชีวิตแก่ผู้สูงอายุ และ (6) ด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ รายได้ การทำงานที่มีรายได้หรือการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ระบบการปกป้องทางสังคมสำหรับผู้สูงอายุที่ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้หรือผู้สูงอายุที่อยู่ตามลำพัง

นอกจากปัจจัยกำหนดการเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพข้างต้นแล้ว องค์การอนามัยโลกยังกล่าวถึง ปัจจัยกำหนดตัดขวาง (Cross-Cutting Determinants) ซึ่งมีผลต่อปัจจัยกำหนดศักยภาพทุกปัจจัยด้วย ได้แก่ ปัจจัยกำหนดด้านวัฒนธรรม โดยเฉพาะทัศนคติของสังคมที่มีต่อผู้สูงอายุ เช่น ในสังคมดั้งเดิมซึ่งเป็นสังคมเกษตรกรรมนั้น จะให้นิยามผู้สูงอายุว่าเป็นผู้มีสิทธิอำนาจทางสังคม เนื่องจากผู้สูงอายุจะเป็นผู้ดูแลทรัพย์สิน เป็นเจ้าของที่ดิน เป็นผู้มีทักษะสูงทางจารีตประเพณี

เป็นผู้มีความรู้ทางศาสนา และเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือขั้นพื้นฐานแก่สังคม แต่ภายหลังเมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไป เทคโนโลยีทางด้านวิทยาศาสตร์ (Scientific Technology) ซึ่งถูกนำมาใช้ในกระบวนการผลิตและกระบวนการจำหน่ายจ่ายแจก ทำให้เกิดการสร้างงานใหม่สำหรับคนวัยหนุ่มสาว เป็นงานที่อาศัยความชำนาญ เฉพาะด้านทางอาชีพ ความจำเป็นที่จะต้องรับการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ จากผู้สูงอายุจึงลดน้อยลง อีกทั้งระบบการศึกษาสมัยใหม่ยังทำให้คนวัยหนุ่มสาว มีระดับการศึกษาและระดับของการอ่านออกเขียนได้สูงกว่าผู้สูงอายุ (Literacy and Mass Education) ผลที่ตามมาทำให้กิจกรรมที่ผู้สูงอายุสามารถมีส่วนร่วมได้ ในประเภทการจ้างงาน การเป็นผู้นำชุมชน หรือผู้นำองค์กร จึงมีความจำกัด ด้วยเหตุนี้ การพัฒนาผู้สูงอายุไปสู่ผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ จึงต้องปรับกระบวนการทัศน ของสังคมที่มีต่อผู้สูงอายุด้วย (Amoss, 1981 : 227 - 247)

สำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP) ได้เสนอระเบียบวาระโลกว่าด้วยความมั่นคงของมนุษย์ (Human Security) ซึ่งเป็นกระบวนการที่ ยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง การดำเนินงานเพื่อให้เกิดความมั่นคงของมนุษย์ ได้มีการกำหนดยุทธวิธีหลักสองประการ ได้แก่ การปกป้อง (Protection) และการเสริมสร้างพลัง (Empowerment) โดยการปกป้อง เป็นยุทธวิธีที่มุ่งป้องกัน ประชาชนจากความไม่มั่นคงและความไม่ปลอดภัยจากอันตรายต่าง ๆ ส่วน การเสริมสร้างพลัง เป็นยุทธวิธีที่มุ่งพัฒนาศักยภาพของประชาชนและส่งเสริม การมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างเต็มที่ ซึ่งยุทธวิธีทั้งสองประการนี้ถูกนำมาใช้ เป็นแนวทางในการดำเนินงานด้านผู้สูงอายุ ยุทธวิธีที่ยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง เพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินงานด้านผู้สูงอายุ ประกอบด้วยหลักพื้นฐาน ที่สำคัญสองประการ คือ (1) หลักมนุษยธรรม (Humanitarian Aspect of Ageing) หมายถึง ผู้สูงอายุควรได้รับความช่วยเหลือตามหลักมนุษยธรรม และความต้องการ ด้านสุขภาพอนามัย โภชนาการ ที่อยู่อาศัย ครอบครัวยุติธรรม สังคม ความมั่นคงทางรายได้ การจ้างงาน รวมถึงการศึกษา ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็น “สิทธิขั้นพื้นฐาน” (Rights-base) ที่บุคคลทุกกลุ่มวัยพึงได้รับ การปฏิเสธที่จะดูแลผู้สูงอายุเพราะเหตุ แห่งความแตกต่างด้านอายุจึงเป็นการเลือกปฏิบัติซึ่งสังคมจะกระทำมิได้ และ (2) หลักการพัฒนา (Developmental Aspect of Ageing) หมายถึง ผู้สูงอายุควรได้รับ

การส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต ให้สามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องไปให้เต็มศักยภาพของบุคคล การเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาบทบาทและการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร และคณะ, 2560 : 12-15; ปิยะ ศักดิ์เจริญ, 2558 : 141 - 156)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมีดังนี้

ภูมิ โชคเหมาะ (2552 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษากฎหมายการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในประเทศไทย พบว่า ผู้สูงอายุและประชาชนทั่วไปเห็นด้วยอย่างยิ่งกับการศึกษาและการเรียนรู้ของผู้สูงอายุ โดยที่เห็นด้วยมากที่สุด คือ ผู้สูงอายุควรได้รับการศึกษาอบรม เรียนรู้ตามความสมัครใจ ความสนใจ ความถนัด หรือความต้องการ และผู้สูงอายุควรได้รับทราบข้อมูลข่าวสารที่จำเป็นหรือเป็นประโยชน์ เนื่องจากการศึกษาและกระบวนการเรียนรู้ จะช่วยให้ผู้สูงอายุปรับเปลี่ยนและสามารถดำรงชีวิตได้สอดคล้องกับความต้องการเปลี่ยนแปลงของสังคมและรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่ามากขึ้นด้วย นอกจากนี้กลุ่มตัวอย่างผู้สูงอายุ มีข้อเสนอแนะในการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ ด้านการศึกษาและการเรียนรู้ของผู้สูงอายุ คือ (1) ควรมีการอบรมฝึกอาชีพให้ผู้สูงอายุมีงานทำและเพิ่มรายได้ และ (2) ควรส่งเสริมให้ความรู้กับผู้สูงอายุอย่างต่อเนื่องเพื่อเตรียมรับวัยอันควร

อาชัญญา รัตนอุบล และคณะ (2552 : บทคัดย่อ) ศึกษาการเตรียมความพร้อมเมื่อเข้าสู่ผู้สูงอายุของผู้ใหญ่วัยแรงงานที่อยู่ในเขตเมืองและชนบท พบว่าเขตพื้นที่ระหว่างเขตเมืองและเขตชนบทมีความสัมพันธ์กับลักษณะด้านอาชีพและการดำรงชีวิต จึงทำให้สภาพปัญหาและความต้องการในการเรียนรู้เพื่อการเตรียมความพร้อมในการเป็นผู้สูงอายุมีความแตกต่างกัน ดังนั้นการพัฒนารูปแบบการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย จึงควรพัฒนาให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ อาทิ พื้นที่เมืองควรจัดโดยผ่านหน่วยงานต้นสังกัดให้สอดคล้องกับความต้องการและสภาพปัญหา รวมทั้งนโยบายขององค์กร

ที่จะพัฒนาพนักงานในหน่วยงาน สำหรับพื้นที่ชนบทควรจัดกิจกรรมโดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนดปัญหาและความต้องการ ตลอดจนการดำเนินกิจกรรมด้วยตนเองเพื่อการพัฒนาตนเองอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ยังพบว่าผู้ใหญ่วัยแรงงานมีปัญหาและความต้องการฝึกนิตยการเรียนรู้เป็นประจำอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

อาชัญญา รัตนอุบล และคณะ (2553 : บทคัดย่อ) ศึกษาสภาพการจัดการศึกษาและการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุในประเทศและต่างประเทศที่ประสบความสำเร็จ เพื่อเป็นบทเรียนที่เหมาะสม และสอดคล้องกับการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุของประเทศไทย โดยศึกษาสภาพปัญหา และความต้องการการจัดการศึกษาและการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุในประเทศไทย และได้นำเสนอรูปแบบและแนวทางการจัดการศึกษาและการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุ ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบและแนวทางการส่งเสริมการจัดการศึกษาและการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุ พบว่า แบ่งออกเป็น 5 รูปแบบ ประกอบด้วย รูปแบบมหาวิทยาลัยวัยที่สาม รูปแบบศูนย์อเนกประสงค์สำหรับผู้สูงอายุในชุมชน รูปแบบเมืองและชุมชนสำหรับผู้สูงอายุ รูปแบบชมรมผู้สูงอายุหรือสโมสรผู้สูงอายุ และรูปแบบการรวมกลุ่มของผู้สูงอายุตามอัตราวัย โดยแนวทางการส่งเสริมการจัดการศึกษาและการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุ ประกอบด้วย 4 หลักสำคัญ คือ การกำหนดเนื้อหา/กิจกรรมการเรียนรู้ การเชื่อมโยงเครือข่ายเพื่อส่งเสริมกิจกรรมการศึกษาและการเรียนรู้ การจัดสภาพแวดล้อมการเรียนรู้หรือสื่อการเรียนรู้ และการวิจัยและพัฒนา ทั้งนี้มีเป้าหมายเพื่อการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุให้เป็นผู้สูงอายุที่มีภาวะพหุผลิผล

อาชัญญา รัตนอุบล และคณะ (2554 : บทคัดย่อ) ศึกษาการศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุไทย โดยเสนอว่า การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยสามารถนำมาพัฒนาการศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุได้ โดยต้องยึดหลักการส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้สูงอายุปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมในวัยของตน และต้องตอบสนองปรัชญาการศึกษาตลอดชีวิต (Lifelong Education) ซึ่งเสนอว่าบุคคลต้องเกิดการเรียนรู้ตลอดเวลา อันสอดคล้องกับความต้องการ (Needs) ของผู้สูงอายุ โดยกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษา

ตามอัธยาศัยสำหรับผู้สูงอายุ เพื่อผู้สูงอายุเกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตในการรับมือกับปัญหาต่างๆ ในชีวิตได้อย่างเหมาะสม

นารุชิม่า และคณะ (Narushima et al., 2016 : 1-25) ศึกษาการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ โดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล กลุ่มตัวอย่างเป็นผู้สูงอายุที่ลงทะเบียนเรียนรายวิชาไม่ใช่วิชาการศึกษาต่อในหลักสูตรการศึกษาต่อเนื่องในประเทศแคนาดา จำนวน 416 คน ผลการศึกษาสะท้อนให้เห็นว่า ระยะเวลาการมีส่วนร่วมในการศึกษาต่อเนื่องของผู้สูงอายุมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับระดับสุขภาวะทางจิตวิทยาของผู้สูงอายุ ผลงานวิจัยนี้อธิบายว่า การเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุช่วยให้ผู้สูงอายุมีความเชื่อมั่นในสมรรถนะของตน สามารถปรับตัวและพึ่งตนเองได้

จากการทบทวนวรรณกรรมข้างต้นจะเห็นว่า การเรียนรู้ตลอดชีวิต เป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาผู้สูงอายุเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ (Active Ageing) สามารถปรับตัวและยังคุณประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัว และสังคมได้ (Productive Ageing)

วิธีดำเนินการวิจัย

บทความนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการในการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุ ซึ่งแบ่งขั้นตอนการดำเนินงานออกเป็น 5 ขั้นตอนได้แก่ ระยะเวลาเตรียมการ ระยะเวลาทำวิจัย ระยะเวลาจัดทำแผน ระยะเวลานำไปปฏิบัติ และระยะการติดตามประเมินผล โดยมีรายละเอียดพอสังเขปดังนี้

ระยะเตรียมการ นักวิจัยใช้เวลาในการสร้างสัมพันธภาพกับผู้สูงอายุและภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ ซึ่งได้แก่ ครัวเรือนผู้สูงอายุ แกนนำชุมชน อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และโรงพยาบาล ส่งเสริมสุขภาพตำบล โดยอาศัยช่องทางหลักได้แก่ การลงพื้นที่พบปะพูดคุย การเยี่ยมเยียนตามบ้าน การศึกษาดูงานและเข้าร่วมกิจกรรมของผู้สูงอายุ

ระยะการทำวิจัย นักวิจัยศึกษาวิเคราะห์ศักยภาพของผู้สูงอายุ การเก็บรวบรวมข้อมูลใช้วิธีการสังเกต การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม การสนทนา และการสัมภาษณ์เจาะลึก ผู้ให้ข้อมูลหลัก มีจำนวน 60 คน เป็นบุคคลสัญชาติไทยที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป

อาศัยอยู่ในตำบลตันหยงโป ตำบลเจ๊ะบิลัง ตำบลตำมะลัง ตำบลปูลู และ ตำบลเกาะสาหร่าย จังหวัดสตูล ตำบลละ 12 คน นอกจากนี้ นักวิจัยรวบรวมข้อมูล จากครัวเรือนผู้สูงอายุ แกนนำชุมชน อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล เพื่อเป็น ข้อมูลประกอบในการวิเคราะห์ด้วย

ระยะการจัดทำแผน นักวิจัยจัดเวทีประชุมระดมความคิดเพื่อกำหนดแนวทาง ในการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้สูงอายุ โดยเชิญผู้สูงอายุซึ่งเป็นแกนนำ ชุมชน ชมรมผู้สูงอายุ และกลุ่มทางศาสนา เข้าร่วมประชุม จำนวนรวม 53 คน ในจำนวนนี้ครอบคลุมผู้สูงอายุทั้งห้าตำบล ทั้งเพศชายและเพศหญิง

ระยะการนำไปปฏิบัติ นักวิจัยร่วมกับชุมชน องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และผู้สูงอายุในพื้นที่ศึกษาทั้งห้าตำบล ดำเนินกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต ของผู้สูงอายุ โดยเน้นให้กิจกรรมตอบสนองตามความสนใจและความต้องการของ ผู้สูงอายุเป็นสำคัญ

ระยะการติดตามประเมินผล นักวิจัย ผู้สูงอายุ ชุมชน และองค์การปกครอง ส่วนท้องถิ่น มีส่วนร่วมในการสะท้อนผล การประเมินผลใช้วิธีการที่หลากหลาย ได้แก่ การสัมภาษณ์ผู้มีส่วนร่วม จำนวน 20 คน การสังเกตทำที่ ความสนใจ และการตอบสนองของผู้สูงอายุในระหว่างดำเนินกิจกรรม การประชุมรับฟัง ความคิดเห็นภายหลังเสร็จสิ้นกิจกรรม

จริยธรรมการวิจัย

บทความวิจัยนี้ตั้งอยู่บนหลักจริยธรรมสำคัญคือ หลักความเคารพใน บุคคล หลักคุณประโยชน์ และหลักความยุติธรรม กล่าวคือ ผู้ให้ข้อมูลหลักสามารถ ตัดสินใจได้เองอย่างอิสระในการเข้าร่วมโครงการ การจัดลำดับความสำคัญโดยให้ คุณประโยชน์ที่ผู้ให้ข้อมูลหลักและชุมชนพึงได้รับมาก่อนคุณประโยชน์ของนักวิจัย และนักวิจัยไม่มีอคติต่อชุมชน สำหรับการเก็บรักษาความลับของผู้ให้ข้อมูลหลักนั้น ชื่อที่ปรากฏในบทความวิจัยนี้เป็นนามแฝง

ตัวอย่างภูมิหลังของผู้สูงอายุในพื้นที่เกาะบริเวณชายแดนไทย - มาเลเซีย จังหวัดสตูล

กรณีศึกษา 1 นายตัน ปูยู (นามแฝง) อายุ 70 ปี

แบนตัน อาศัยอยู่ในตำบลปูยู เป็นคนอริยาศยดี และขยันหารายได้โดยการทำแห แบนตันเล่าว่า “คนในชุมชนอยู่กันแบบพอมือพอกิน ใช้ความรู้ตามที่ตัวเองมีมา ประกอบอาชีพทางด้านประมงเป็นหลัก แบนตันมีบุตรทั้งหมดสิบคน บุตรส่วนใหญ่แยกครอบครัวไปแล้ว เหลือเพียงบุตรสาวคนเดียวที่ยังคงอาศัยอยู่ด้วยกัน บุตรชายสามคนย้ายไปทำงานประมงที่ประเทศมาเลเซีย บุตรสาวอีกหนึ่งคนก็ได้แต่งงานกับชาวมาเลเซีย และย้ายถิ่นฐานไปราวสิบปีแล้ว บุตรสาวจะส่งเงินมาให้ทางบ้านใช้จ่ายเป็นครั้งคราว จำนวนไม่มากนัก และจะกลับมาเยี่ยมบ้านเฉพาะวันสำคัญทางศาสนา ปัจจุบันรายได้หลักของแบนตันมาจากเบี้ยคนชรา” (ตัน ปูยู (นามแฝง) (ผู้ให้สัมภาษณ์). ศุภรัตน์ พิณสุวรรณ และมูหำหมัด สาแลบิง (ผู้สัมภาษณ์). ที่หมู่ 1 ตำบลปูยู จังหวัดสตูล. เมื่อวันที่ 3 กันยายน 2561.)

กรณีศึกษา 2 นางฮาซานะ ตำมะลัง (นามแฝง) อายุ 69 ปี

มะนะ อาศัยอยู่กับลูกสะใภ้ในตำบลตำมะลัง ส่วนลูกชายไปทำงานอยู่มาเลเซีย ทำงานอยู่ในร้านอาหารได้ประมาณ 2-3 ปีแล้ว มะนะเล่าว่า “ลูกไม่ค่อยกลับมาบ้าน นาน ๆ ครั้งกว่าจะกลับมา ปีละครั้งก็ว่าได้ ลูกไปทำงานก็หาเงินหาจ่ายเองของเขาเอง มะก็ไม่เคยคิดขออยู่แล้ว ก็ให้เขาได้จ่ายของเขาไป มะก็สบายใจ ตอนนี้นะแก่แล้ว มะก็ทำใบจากขายอยู่บ้าน หาใบจากมาทำ มาตากแห้ง ลูกคนที่อยู่บ้านก็จะหาให้บางครั้ง ก็หาเองได้ก็หาเอง ทำทีละไม่เยอะ จะทำช่วงที่มีคนมาสั่งก็จะทำเป็นมัดๆ ขาย ลงทุนไม่กี่บาท ซื้อใบจากมาไม่แพง มะก็จำไม่ได้แต่ลงทุนไม่เกิน 70 บาท กำไรถ้าเค้าสั่งเยอะๆ ก็ได้กินอยู่ 300-400 บาท ทำงานดีกว่าอยู่บ้านเฉยๆ พอมือรายได้บ้าง แล้วก็คลายเครียดด้วย ได้ออกกำลังกายไปในตัวด้วย เดินเก็บใบจากบ้าง แล้วก็จะมีเงินผู้สูงอายุ 600 บาท ที่พอได้กินอยู่ เมื่อก่อนตอนมะยังแข็งแรงมะก็ทำทุกอย่าง เปิดร้านขายของชำด้วย ตอนนี้นะแก่และไม่มีทุนก็นั่งทำใบจากอยู่หน้าบ้านนี่แหละ” (ฮาซานะ ตำมะลัง (นามแฝง) (ผู้ให้สัมภาษณ์). ศันสนีย์ จันทรอานุกาพ (ผู้สัมภาษณ์). ที่หมู่ 2 ตำบลตำมะลัง จังหวัดสตูล. เมื่อวันที่ 4 กันยายน 2561.)

กรณีศึกษา 3 นายยูเด็น เจ๊ะบิลัง (นามแฝง) อายุ 78 ปี

นายยูเด็น อาศัยอยู่ในตำบลเจ๊ะบิลัง นายยูเด็นเล่าว่า “บั้งมีลูก 5 คน ชาย 1 คน หญิง 4 คน ลูกสาวคนหนึ่งย้ายถิ่นไปทำงานเป็นแม่บ้านอยู่ที่ประเทศมาเลเซียมา 12 ปีแล้ว และไม่คอยได้เดินทางกลับบ้าน แต่ก็ส่งเงินมาเลี้ยงครอบครัวบ้าง เป็นบางครั้ง สมัยก่อนเด็ก ๆ ที่บ้านไม่ค่อยมีใครได้เรียนหนังสือ เพราะครอบครัวไม่มีเงินที่จะส่งเสีย แต่อาศัยว่าเจ๊ะบิลังในสมัยก่อนมีป่า มีทะเล มีสวนยาง อุดมสมบูรณ์มาก ตอนเช้า ๆ บั้งจะช่วยพ่อแม่กรีดยาง ทำมาเรื่อย ๆ จนกลายเป็นอาชีพตัวเอง ถึงตอนโต แต่ปัจจุบันไม่ได้กรีดยางแล้ว สุขภาพไม่ค่อยดี บั้งชอบทำสวน ปลูกผัก เมื่อปลูกผักแล้วก็เก็บไปขายนำเงินมาใช้ส่วนตัวบ้าง บั้งชอบเข้าไปนั่งฟังอบรมเกี่ยวกับศาสนาที่มีสติ ซึ่งจะจัดขึ้นทุกวันจันทร์และวันศุกร์ โดยเข้าไปร่วมเกือบจะทุกครั้ง” (ยูเด็น เจ๊ะบิลัง (นามแฝง) (ผู้ให้สัมภาษณ์). คั่นสนีย์ จันทรอานุกาพ (ผู้สัมภาษณ์). ที่หมู่ 2 ตำบลเจ๊ะบิลัง จังหวัดสตูล. เมื่อวันที่ 5 กันยายน 2561.)

กรณีศึกษา 4 นางมะ ปูยุต (นามแฝง) อายุ 72 ปี

มะนะ อาศัยอยู่กับสามี ในตำบลปูยุต มีบุตรทั้งหมด 5 คน เป็นชาย 3 คน หญิง 2 คน มะนะเล่าว่า “มะทำงานเก็บหอยนางรม มีรายได้วันละ 200 - 300 บาท บุตรสาว 2 คน แต่งงานกับชาวมาเลเซีย ย้ายไปตั้งถิ่นฐานอยู่ที่มาเลเซีย โดยจะกลับมาเยี่ยมบ้านเฉพาะวันสำคัญทางศาสนา เวลามะเดือดร้อนเรื่องเงิน มะสามารถโทรศัพท์ขอเงินจากลูกสาวได้” (มะ ปูยุต (นามแฝง) (ผู้ให้สัมภาษณ์). ศุภรัตน์ พิณสุวรรณ และมูหามัด สาละบิง (ผู้สัมภาษณ์). ที่หมู่ 1 ตำบลปูยุต จังหวัดสตูล. เมื่อวันที่ 3 กันยายน 2561.)

กรณีศึกษา 5 นางเจ๊ะหมีะ เจ๊ะบิลาง (นามแฝง) อายุ 75 ปี

กะเจ๊ะหมีะ อาศัยอยู่ในตำบลเจ๊ะบิลัง กะเจ๊ะหมีะเล่าว่า “มีลูกทั้งหมด 4 คน เป็นผู้ชาย 3 คน และผู้หญิง 1 คน กะมีลูกชายทำงานอยู่ที่ประเทศมาเลเซียจำนวน 1 คน ทำงานเป็นลูกจ้างในร้านอาหารมานานกว่า 13 ปี เดินทางกลับบ้านนาน ๆ ครั้ง ลูกจะส่งเงินกลับมาช่วยเหลือบ้าง ตอนเด็ก ๆ กะไม่ได้เรียนหนังสือ เพราะที่บ้านยากจน กะทำงานบ้านช่วยเหลือแบ่งเบาภาระของพ่อกับแม่ ช่วยพ่อแม่ทำสวน และกรีดยางตั้งแต่เด็ก ๆ จนเป็นสาวก็แต่งงาน ปัจจุบันไม่ได้ประกอบอาชีพอะไร

แต่อยู่บ้านก็ไม่ได้อยู่นิ่งเฉย สามารถหยิบจับอะไรได้ก็จะพยายามช่วย” (เจ๊ะหมี๊ะ เจ๊ะบิลาง (นามแฝง) (ผู้ให้สัมภาษณ์). ดันสนีย์ จันทรอานูภาพ (ผู้สัมภาษณ์). ที่หมู่ 2 ตำบลเจ๊ะบิลัง จังหวัดสตูล. เมื่อวันที่ 5 กันยายน 2561.)

ผลการวิจัย

ในระหว่างการทำวิจัย นักวิจัยพบว่า วิถีชุมชนที่สำคัญในพื้นที่เกาะบริเวณ ชายแดนไทย - มาเลเซีย คือ (1) วิถีมุสลิม ประชากรส่วนใหญ่ในพื้นที่เกาะบริเวณ ชายแดนไทย - มาเลเซีย นับถือศาสนาอิสลาม ผู้สูงอายุส่วนใหญ่นอกจากจะมีความผูกพันกับระบบเครือญาติแล้ว ยังคงยึดมั่นในหลักศรัทธาและหลักปฏิบัติของ ศาสนาอิสลาม การมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในกิจกรรมทางศาสนาหรือที่เกี่ยวข้องกับ กลุ่มทางศาสนา เช่น การมีส่วนร่วมในเทศกาลงานบุญในรอบปีปฏิทินของอิสลาม โดยมีมติกำหนดหน้าที่เป็นศูนย์รวมหรือศูนย์กลางของชุมชน มติยึดหลายแห่งในพื้นที่ เกาะบริเวณชายแดนไทย-มาเลเซีย มีการจัดตั้งคณะกรรมการฝ่ายกิจการสตรีและผู้สูงอายุขึ้น เช่น การรวมตัวกันของสตรีและผู้สูงอายุเป็น “กลุ่มมุสลิมมะห์” ตามมติต่าง ๆ มีวัตถุประสงค์เพื่อสนับสนุนให้สตรีและผู้สูงอายุมีส่วนร่วม เป็นพลังพัฒนาสังคม การมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในกิจกรรมของกลุ่มมุสลิมมะห์ เช่น การเรียนหลักคำสอนในคัมภีร์อัลกุรอาน การฝึกเขียนชื่อ-สกุลของตนเองเป็น ภาษาไทย การจัดเทศกาลวันฮารีรายอ การจัดงานกินน้ำชาเพื่อการกุศล เป็นต้น การมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในกิจกรรมทางศาสนา นอกจากจะพัฒนาด้านจิตใจ จิตวิญญาณ และสังคมแล้ว การผูกพันตัวกับกลุ่มทางศาสนายังช่วยสร้างบรรยากาศ อบอวนและเกื้อกูลกันอย่างเป็นครอบครัวให้กับผู้สูงอายุที่สมาชิกในครัวเรือนย้ายถิ่น ไปทำงานในประเทศมาเลเซียด้วย (2) วิถีประมงชายฝั่ง เนื่องจากประชากรส่วนใหญ่ ประกอบอาชีพเกี่ยวกับประมงชายฝั่ง อาชีพดั้งเดิมของผู้สูงอายุส่วนใหญ่สัมพันธ์ เกี่ยวข้องกับประมงชายฝั่ง ด้วยเหตุนี้ภูมิปัญญาและประสบการณ์ที่สั่งสมมานานนับ แต่ดั้งเดิมส่งผ่านจากรุ่นสู่รุ่นของผู้สูงอายุ ที่สำคัญได้แก่ ภูมิปัญญาในการทำประมง ชายฝั่ง โดยเฉพาะ “การทำประมงแนวอนุรักษ์แบบพื้นบ้าน” ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลและป่าชายเลน ภูมิปัญญาในการประดิษฐ์เครื่องมือ จับสัตว์น้ำด้วยวัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น โดยเฉพาะ “การย่ำกั้ง” ภูมิปัญญาในการแปรรูป

อาหารทะเลเพื่อการถนอมอาหารในครัวเรือน เช่น การตากปลา ทำกะปิ กุ้งแห้ง กุ้งหวาน รวมถึงนำอาหารทะเลมาแปรรูปเป็นขนมต่าง ๆ ด้วย และภูมิปัญญาในการจักสาน โดยเฉพาะการมวนบุหรีใบจาก และการสานหมวกตูดง

นอกจากนั้นผลการวิจัยยังพบว่า ในปัจจุบันผู้สูงอายุในพื้นที่เกาะบริเวณชายแดนไทย – มาเลเซีย มีการเรียนรู้และปรับตัวให้สอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและโครงการที่เข้าไปขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนในท้องถิ่น ผู้สูงอายุส่วนใหญ่เน้นความเป็นอยู่แบบพอเพียง การพึ่งตนเอง ไม่เน้นการขยายงานที่เกินความสามารถหรือเกินสมรรถนะทางร่างกายของตนเอง ในขณะที่โครงการขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนฐานรากของทางราชการและท้องถิ่น เช่น โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ โครงการหมู่บ้านอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ โครงการหมู่บ้านโอท็อปเพื่อการท่องเที่ยว และโครงการชุมชนท่องเที่ยวโอท็อปนวัตวิถี ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมชนบท โดยเปลี่ยนระบบการผลิตเป็นการผลิตเพื่อการจำหน่ายที่ต้องพึ่งพิง “ตลาด” มากขึ้น แต่ตลาดในที่นี้ เน้นตลาดภายในที่เข้มแข็ง ซึ่งมุ่งตอบสนองความต้องการของคนในพื้นที่ ชาวบ้านในพื้นที่เกาะบริเวณชายแดนไทย – มาเลเซีย จำนวนมากเปลี่ยนสถานภาพจากชาวประมง เป็น “ผู้ประกอบการ” (Entrepreneur) ในระบบเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy) ซึ่งเน้นส่งเสริมการประกอบการที่ดึงเสน่ห์แห่งภูมิปัญญา วิถีชีวิต และวัฒนธรรม ซึ่งเหล่านี้ผู้สูงอายุคุ้นเคยเป็นอย่างดี มาใช้เป็นฐานในการสร้างรายได้และกระจายรายได้ภายในชุมชน (อรรถจักร สัตยานุรักษ์, 2559 : 67 - 68) ผู้สูงอายุในพื้นที่เกาะบริเวณชายแดนไทย – มาเลเซียได้เรียนรู้ทักษะใหม่ๆ โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนด้านการท่องเที่ยว เช่น เรียนรู้ในการจัดตั้งกลุ่มและทำงานเป็นกลุ่ม เรียนรู้การทำงานร่วมกับคนกลุ่มวัยอื่นๆ เรียนรู้การเป็นวิทยากรในฐานะครูภูมิปัญญาและมัคคุเทศก์ของศูนย์เรียนรู้ชุมชน เรียนรู้การปรับที่พักให้กลายเป็นโฮมสเตย์รองรับนักท่องเที่ยว เรียนรู้การปรับใช้เรือหาปลาให้เป็นเรือนำเที่ยว เรียนรู้การขายอาหารและสินค้าของที่ระลึก เรียนรู้การพัฒนาตราสินค้าและบรรจุภัณฑ์ของสินค้าชุมชน เรียนรู้การส่งเสริมการขายโดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและผ่านสังคมดิจิทัล เป็นต้น

ในระหว่างการจัดทำแผน นักวิจัยพบว่า แนวทางในการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้สูงอายุในพื้นที่เกาะบริเวณชายแดนไทย – มาเลเซีย ควรมีลักษณะสำคัญ 6 ประการดังนี้

(ก) ตอบสนองความต้องการของผู้สูงอายุ กิจกรรมการเรียนรู้ของผู้สูงอายุควรจะเป็นไปตามความชอบ ความถนัด และความสนใจของผู้สูงอายุ

(ข) สอดคล้องกับบริบทและวิถีชุมชน กิจกรรมการเรียนรู้ของผู้สูงอายุจะต้องคำนึงถึงวิถีชุมชนเป็นสำคัญ วิถีชุมชนที่สำคัญคือ วิถีชุมชนชาวประมงชายฝั่งที่เน้นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติทางทะเล และวิถีชุมชนมุสลิม

(ค) สอดคล้องกับทุนชุมชน กิจกรรมการเรียนรู้ของผู้สูงอายุควรพยายามดึงทุนชุมชนมาใช้ให้เกิดประโยชน์ เป็นการส่งเสริมชุมชนพึ่งตนเอง การพึ่งตนเองของชุมชนแสดงออกได้หลายรูปแบบ เช่น การใช้วัตถุดิบเพื่อการผลิตที่หาได้ในท้องถิ่นแทนการหาจากภายนอก การใช้ผู้เชี่ยวชาญในท้องถิ่นแทนการใช้ผู้เชี่ยวชาญจากต่างถิ่น การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสร้างรายได้แทนการรับเอาเทคนิคใหม่มาใช้ การพึ่งแหล่งทุนในท้องถิ่นแทนการก่อหนี้จากต่างถิ่น การตัดสินใจลงมือปฏิบัติเองแทนที่จะรอความช่วยเหลือจากหน่วยงานราชการ เป็นต้น

(ง) ประสานความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ กิจกรรมการเรียนรู้ของผู้สูงอายุจะประสบผลสำเร็จมากน้อยเพียงใด ส่วนหนึ่งที่สำคัญขึ้นอยู่กับ การประสานความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ อีกทั้งผู้สูงอายุเองอาจมีความจำกัดด้านกายภาพและความรู้สมัยใหม่ จำเป็นต้องประสานความร่วมมือกับคนกลุ่มวัยอื่นๆ การทำงานร่วมกันหลายกลุ่มวัยยังช่วยเรื่องการปรับตัวและลดช่องว่างระหว่างวัย ช่วยส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของสังคมที่มีต่อผู้สูงอายุด้วย

(จ) เน้นหลักการมีส่วนร่วม กิจกรรมการเรียนรู้ของผู้สูงอายุยึดหลักการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ใช้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน การดำเนินงานเริ่มด้วยการประชุมปรึกษาหารือ ร่วมกันคิด เมื่อตกลงกันแล้วก็จะร่วมกันทำ โดยมอบหมายงานให้แต่ละคนรับผิดชอบ

(จ) คำนึงถึงความยั่งยืน/ความต่อเนื่อง กิจกรรมการเรียนรู้ของผู้สูงอายุ จำเป็นต้องอาศัยความต่อเนื่องในการดำเนินงาน ผู้สูงอายุเห็นว่า ควรผลักดันให้ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นผนวกกิจกรรมการเรียนรู้ของผู้สูงอายุให้อยู่ใน แผนพัฒนาท้องถิ่นด้วย

ในระหว่างการนำไปปฏิบัติ การตัดสินใจว่าจะดำเนินกิจกรรมส่งเสริม การเรียนรู้ได้นั้น นักวิจัยร่วมกับชุมชนและผู้สูงอายุพยายามออกแบบให้สอดคล้อง ตามหลักการ 6 ประการข้างต้น และยังพิจารณาองค์ประกอบอื่นๆ ด้วย เช่น ศักยภาพและความพร้อมของผู้สูงอายุ ปัญหาของการดำเนินงานในอดีต เงื่อนไข ด้านระยะเวลาและงบประมาณ เป็นต้น

บทความวิจัยนี้ขอยกตัวอย่างกรณีศึกษากิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ของ ผู้สูงอายุในตำบลเจ๊ะบิลัง ซึ่งได้จัดทำหลักสูตรนำร่องโรงเรียนผู้สูงอายุโดยใช้ หลักศาสนาอิสลาม กิจกรรมนี้เริ่มต้นขึ้นจากการสำรวจความต้องการของผู้สูงอายุ และหุ้นส่วนในงานพัฒนาด้านผู้สูงอายุในตำบลเจ๊ะบิลัง พบว่า กิจกรรมส่งเสริม การเรียนรู้ที่ผู้สูงอายุสนใจมากที่สุดคือ กิจกรรมการเรียนรู้ทางศาสนา ด้วยเหตุนี้ เทศบาลตำบลเจ๊ะบิลัง ร่วมกับ แกนนำผู้สูงอายุ ผู้นำทางศาสนา และครูสอนศาสนา ได้ตัดสินใจเลือก การจัดทำหลักสูตรนำร่องโรงเรียนผู้สูงอายุโดยใช้หลัก ศาสนาอิสลาม เป็นกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้สูงอายุ เนื่องจากเห็นว่า กิจกรรมที่ผู้สูงอายุสนใจมากที่สุดคือ กิจกรรมการเรียนรู้ทางศาสนา และ จากประสบการณ์ในอดีต กิจกรรมทางศาสนาจะมีผู้สูงอายุเข้าร่วมอย่างต่อเนื่อง ปัจจุบันเทศบาลตำบลเจ๊ะบิลัง ได้จัดชั้นเรียนศาสนาให้กับกลุ่มผู้สูงอายุ สัปดาห์ละ 1 ครั้ง เป็นประจำทุกวันจันทร์ เวลา 14.00 – 16.00 น. ณ มัสยิดมะมูดียะ เทศบาล ตำบลเจ๊ะบิลัง ร่วมกับ แกนนำผู้สูงอายุ ผู้นำทางศาสนา และครูสอนศาสนา เห็นชอบร่วมกันที่จะจัดทำหลักสูตรนำร่องโรงเรียนผู้สูงอายุโดยใช้หลักศาสนาอิสลาม และใช้ช่องทางชั้นเรียนทุกวันจันทร์ โดยเพิ่มการบรรยายธรรมในหัวข้อที่สอดคล้อง กับแนวคิดผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ เพื่อให้ผู้สูงอายุเห็นคุณค่าในตนเองและใช้ชีวิต อย่างมีคุณค่าต่อตนเอง ครอบครัว และชุมชน การจัดทำหลักสูตรนำร่องโรงเรียนผู้สูงอายุ โดยใช้หลักศาสนาอิสลาม ดำเนินงานโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน เป็นการทำงานของคน หลายกลุ่มวัย โดยมีเทศบาลตำบลเจ๊ะบิลัง ครูสอนศาสนา และชมรมผู้สูงอายุ

เป็นกลไกสำคัญในการประสานงาน วัตถุประสงค์เพื่อออกแบบหลักสูตรนำร่อง โรงเรียนผู้สูงอายุโดยใช้หลักศาสนาอิสลาม เป้าหมายคือ ผู้นำท้องถิ่น ผู้นำทางศาสนา แกนนำผู้สูงอายุ และผู้สูงอายุ จำนวนไม่น้อยกว่า 20 คน มีส่วนร่วมในการจัดทำ หลักสูตร ผลผลิตที่คาดว่าจะได้รับ (Output) คือ หลักสูตรนำร่องโรงเรียนผู้สูงอายุ โดยใช้หลักศาสนาอิสลาม ผลลัพธ์ที่คาดว่าจะได้รับ (Outcome) คือ (1) ผู้สูงอายุเห็นคุณค่าในตนเองมากขึ้น (2) ผู้สูงอายุมีความรู้เรื่องการใช้ชีวิตอย่างมีคุณค่ามากขึ้น (3) ผู้สูงอายุให้ความสำคัญและมีส่วนร่วมในกิจกรรมยังประโยชน์มากขึ้น (4) เทศบาลตำบลเจ๊ะบิลัง ผู้นำทางศาสนา และครูสอนศาสนา นำแนวคิดผู้สูงอายุ ที่มีศักยภาพไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนางานด้านผู้สูงอายุ

ในการดำเนินงาน การประชุมระดมความคิดเพื่อจัดทำหลักสูตรนำร่อง โรงเรียนผู้สูงอายุโดยใช้หลักศาสนาอิสลาม จัดขึ้นเมื่อวันพุธที่ 10 ตุลาคม 2561 ณ เทศบาลตำบลเจ๊ะบิลัง กำหนดการเริ่มต้นด้วยนายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลเจ๊ะบิลัง เป็นประธานกล่าวเปิดการประชุม ตลอดจนแถลงนโยบายและแผนงานด้านผู้สูงอายุ ของเทศบาลตำบลเจ๊ะบิลัง จากนั้นนักพัฒนาชุมชนชี้แจงความสำคัญของชมรมผู้สูงอายุ และแนวคิดผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ และทำหน้าที่เป็นวิทยากรกระบวนการในช่วง ระดมความคิด โดยมีผู้นำทางศาสนา ครูสอนศาสนา แกนนำผู้สูงอายุรวมถึงผู้สูงอายุ เข้าร่วมประชุมจำนวนรวม 21 คน การประชุมมีการแสดงความคิดเห็นในประเด็น ต่างๆ เช่น เรื่องหัวข้อการบรรยายธรรม การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรที่เหมาะสม กับสมรรถนะของผู้สูงอายุ การทบทวนกำหนดการและสถานที่จัดชั้นเรียน การเสนอ ผู้รับผิดชอบในการดำเนินงาน เป็นต้น ในที่สุดที่ประชุมได้มีมติให้หลักสูตรนำร่อง โรงเรียนผู้สูงอายุโดยใช้หลักศาสนาอิสลาม ประกอบด้วย การบรรยายธรรม และ กิจกรรมเสริมหลักสูตรที่เหมาะสมกับสมรรถนะของผู้สูงอายุ จำนวน 3 สัปดาห์ๆ ละ 1 ครั้ง โดยให้เริ่มดำเนินการตั้งแต่วันจันทร์ที่ 22 ตุลาคม 2561 เป็นต้นไป ทั้งนี้ ครูสอนศาสนาจะเป็นผู้ออกแบบการบรรยายธรรมและกิจกรรมเสริมหลักสูตรเอง และจะใช้ช่องทางชั้นเรียนศาสนาเดิมที่มีอยู่แล้ว คือ วันจันทร์ เวลา 14.00 – 16.00 น. ณ มัสยิดมะมูดียะห์ การบรรยายธรรมครั้งที่ 1 หัวข้อผู้สูงอายุกับการมีจิตอาสาในมิติ ของศาสนา ครั้งที่ 2 หัวข้อเวลาที่มีคุณค่าคือการสร้างประโยชน์ให้กับเพื่อนมนุษย์ และครั้งที่ 3 หัวข้อสุขภาพจิตดี อายุก็แค่เพียงตัวเลข กิจกรรมเสริมหลักสูตร

เน้นกิจกรรมที่ผู้สูงอายุแต่ละคนสามารถเลือกได้เอง เป็นกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อครอบครัว กลุ่ม ชุมชน หรือชุมชน ตามความสนใจและความถนัด โดยไม่บังคับ

ระยะการติดตามประเมินผล กรณีศึกษากิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้สูงอายุในตำบลเจ๊ะบิลัง พบว่า การจัดทำหลักสูตรนำร่องโรงเรียนผู้สูงอายุโดยใช้ศาสนาอิสลามของตำบลเจ๊ะบิลัง เป็นไปตามแนวทางในการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้สูงอายุทั้ง 6 ข้อคือ ตอบสนองความต้องการของผู้สูงอายุ สอดคล้องกับบริบทและวิถีชุมชน สอดคล้องกับทุนชุมชน มีการประสานความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ เน้นหลักการมีส่วนร่วม และคำนึงถึงความยั่งยืน/ความต่อเนื่องของกิจกรรม ประโยชน์ที่ได้รับจากการมีส่วนร่วมในกิจกรรมคือ (1) ผู้สูงอายุเห็นคุณค่าในตนเองมากขึ้น (2) ผู้สูงอายุมีความรู้เรื่องการใช้ชีวิตอย่างมีคุณค่ามากขึ้น พิจารณาจากการตอบสนองในชั้นเรียน (3) ผู้สูงอายุมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่ยังคุณค่าประโยชน์มากขึ้น พิจารณาจากการมีส่วนร่วมในกิจกรรมเสริมหลักสูตร เพื่อตอบสนองบทเรียนตามที่ได้เรียนไป และ (4) เทศบาลตำบลเจ๊ะบิลัง ผู้นำทางศาสนา และครูสอนศาสนา นำแนวคิดผู้สูงอายุที่มีศักยภาพไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนางานด้านผู้สูงอายุ โดยเทศบาลตำบลเจ๊ะบิลังได้กำหนดจัดโครงการจัดตั้งศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ บรรจุในแผนงบประมาณประจำปี พ.ศ. 2562 ด้วย

การอภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

ข้อค้นพบที่ได้จากบทความวิจัยนี้สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ผู้สูงอายุมีศักยภาพ โดยศักยภาพของผู้สูงอายุไม่ได้ถูกจำกัดด้วยระดับการศึกษา สถานะทางเศรษฐกิจ หรือความเป็นชนบท ศักยภาพและการเรียนรู้ของผู้สูงอายุได้รับการส่งเสริมมาจากรุ่นสู่รุ่น ในบทความวิจัยนี้ได้แก่ ภูมิปัญญาในการทำประมงชายฝั่ง ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลและป่าชายเลน ภูมิปัญญาในการประดิษฐ์เครื่องมือจับสัตว์น้ำ ภูมิปัญญาในการแปรรูปอาหารทะเล และภูมิปัญญาในการจรรสาน โดยปัจจุบันผู้สูงอายุมีการเรียนรู้วิทยาการใหม่ ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาประเทศและท้องถิ่น ในบทความวิจัยนี้ได้แก่ การเรียนรู้ทักษะการเป็นผู้ประกอบการ โดยเฉพาะการเป็นผู้ประกอบการในวิสาหกิจ

ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวชุมชน และการผลิตและจำหน่ายสินค้าชุมชน ศักยภาพการเรียนรู้ของผู้สูงอายุในบทความวิจัยนี้ มีความสอดคล้องกับข้อเสนอของ Malcolm S. Knowles ซึ่งได้ตีพิมพ์บทความชื่อ “Andragogy, not pedagogy” (การศึกษาผู้ใหญ่ ไม่ใช่การศึกษาเด็ก) ในปี ค.ศ. 1968 โดย Knowles ได้กล่าวถึงคุณลักษณะของผู้เรียนผู้ใหญ่ไว้ดังนี้ (1) ผู้เรียนผู้ใหญ่ได้หลุดพ้นจากการพึ่งพาไปสู่การเป็นอิสระที่สามารถคิดและชี้นำตนเองได้ (2) ผู้เรียนผู้ใหญ่สามารถดึงประสบการณ์ชีวิตมาช่วยในการเรียนรู้ได้ทันที (3) ผู้เรียนผู้ใหญ่พร้อมที่จะเรียนรู้ตามการเปลี่ยนแปลงของบทบาททางสังคมหรือของชีวิต (4) ผู้เรียนผู้ใหญ่เน้นปัญหาเป็นศูนย์กลางและต้องการเรียนรู้ในสิ่งที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตได้ทันที (5) ผู้เรียนผู้ใหญ่มีแรงจูงใจภายในเป็นปัจจัยสำคัญในการกระตุ้นความปรารถนาที่จะเรียนรู้มากกว่าปัจจัยภายนอก ปัจจัยภายใน เช่น ความต้องการพัฒนาศักยภาพตนเอง ความต้องการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น เป็นต้น (Knowles, 1968 : 350-352) Knowles ได้รับการยกย่องให้เป็นบิดาแห่งการเรียนรู้ผู้ใหญ่ ผลงานของ Knowles มีอิทธิพลอย่างมากต่อการพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบ (Non-formal Education) และการศึกษาตามอัธยาศัย (Informal Education)

แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุในบทความวิจัยนี้ เป็นการส่งเสริมการศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่งพระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ. 2551 ให้นิยาม “การศึกษาตามอัธยาศัย” หมายถึง กิจกรรมการเรียนรู้ในวิถีชีวิตประจำวันของบุคคลซึ่งบุคคลสามารถเลือกที่จะเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ตามความสนใจ ความต้องการ โอกาส ความพร้อม และศักยภาพในการเรียนรู้ของแต่ละบุคคล สำหรับการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุในพื้นที่เกาะบริเวณชายแดนไทย – มาเลเซีย ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stake holders) ในบทความวิจัยนี้ได้แก่ ผู้สูงอายุ ผู้นำชุมชน ผู้นำทางศาสนา และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้ร่วมกันกำหนดแนวทางให้กิจกรรมการเรียนรู้ของผู้สูงอายุจะต้อง (ก) ตอบสนองความต้องการของผู้สูงอายุ (ข) สอดคล้องกับบริบทและวิถีชุมชน (ค) สอดคล้องกับทุนชุมชน (ง) มีการประสานความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ (จ) เน้นหลักการมีส่วนร่วม และ (ฉ) คำนึงถึงความยั่งยืน/ความต่อเนื่องของกิจกรรม ซึ่งจะเห็นได้ว่า

แนวทางเหล่านี้มีความสอดคล้องกับหลักปฏิบัติในพระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษาครอบครัวและการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ. 2551 ซึ่งกำหนดให้การส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษาตามอัธยาศัยจะต้องยึดหลักดังต่อไปนี้ (1) การเข้าถึงแหล่งการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับความสนใจและวิถีชีวิตของผู้เรียนทุกกลุ่มเป้าหมาย (2) การพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ให้มีความหลากหลายทั้งส่วนที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นและส่วนที่นำเทคโนโลยีมาใช้เพื่อการศึกษา และ (3) การจัดกรอบหรือแนวทางการเรียนรู้ที่เป็นคุณประโยชน์ต่อผู้เรียน

นอกจากนี้แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุในบทความวิจัยนี้ ยังสอดคล้องกับข้อเสนอของ Eduard C. Linderman ซึ่งได้ตีพิมพ์หนังสือชื่อว่า *The Meaning of Adult Education* ในปี ค.ศ. 1926 โดยได้กล่าวถึงการจัดการศึกษาสำหรับผู้ใหญ่ที่แตกต่างจากรูปแบบการศึกษาเดิมๆ ที่มักจะตีกรอบอยู่แต่ในห้องเรียน และหลักสูตรที่เน้นท่องจำ ไปสู่การศึกษาที่เน้นประสบการณ์ในการเรียนรู้ รวมถึงเน้นการใช้ประสบการณ์ที่มีอยู่ของแต่ละคนมาเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นทุกวัน Linderman เสนอว่าหลักการในการสอนผู้ใหญ่ไม่ควรเน้นการบรรยาย แต่เน้นการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้อภิปรายในประเด็นที่กำลังเรียนรู้อยู่ การเรียนรู้ของผู้ใหญ่ต้องเน้นไปที่กระบวนการมากกว่าเนื้อหาสาระ เพราะผู้ใหญ่มีชุดทักษะในการคิด วิเคราะห์ ที่สามารถดึงมาใช้ประโยชน์ในการเรียนรู้ได้เป็นอย่างดี (Linderman, 1926: 47-61) ในประเทศไทย การศึกษาผู้ใหญ่ได้เติบโตและเข้มแข็งมาเป็นเวลานาน กองการศึกษาผู้ใหญ่ได้ถูกจัดตั้งขึ้นในกระทรวงธรรมการ เมื่อวันที่ 6 สิงหาคม 2483 ทำหน้าที่ส่งเสริมให้ผู้ใหญ่ที่ไม่รู้หนังสือได้รับการพัฒนาจนสามารถอ่านออกเขียนได้ และพัฒนาประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งอย่างน้อยกึ่งหนึ่งให้มีการศึกษาขั้นต่ำอย่างน้อยระดับประถมศึกษา ต่อมากรมการศึกษานอกโรงเรียนได้ถูกจัดตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2522 โดยได้ออกกองการศึกษาผู้ใหญ่มาเป็นส่วนหนึ่งของกรมฯ และในปี พ.ศ. 2546 กรมการศึกษานอกโรงเรียนได้ถูกปรับเปลี่ยนเป็นสำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน ก่อนที่จะเปลี่ยนเป็นสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย นับตั้งแต่วันที่ 4 มีนาคม พ.ศ. 2551 จนกระทั่งถึงปัจจุบัน สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยทำหน้าที่หลักในการจัดและส่งเสริม

การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อยกระดับการศึกษา พัฒนาทักษะการเรียนรู้ของประชาชนให้เหมาะสมทุกช่วงวัยและสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต อย่างไรก็ตาม บทความวิจัยนี้พบว่า หน่วยงานที่มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการส่งเสริมกิจกรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุในชนบท อย่างเช่นผู้สูงอายุในพื้นที่เกาะบริเวณชายแดนไทย-มาเลเซีย ก็คือ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล และองค์กรทางศาสนา ทั้งสามหน่วยงานนับได้ว่าเป็นเสาหลักสำคัญที่มีบทบาทต่อความผาสุกของผู้สูงอายุในชนบท โดยองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นกลไกหลักที่ช่วยส่งเสริมกิจกรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุโดยเฉพาะการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุสามารถปรับตัวสอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาประเทศและโครงการที่เข้าไปขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนในท้องถิ่น ส่วนโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลเป็นกลไกหลักที่ช่วยส่งเสริมกิจกรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุ โดยเฉพาะการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีความผาสุกทางด้านสุขภาพร่างกาย ในขณะที่ องค์กรทางศาสนาเป็นกลไกหลักที่ช่วยส่งเสริมกิจกรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อให้ผู้สูงอายุมีความผาสุกทางด้านจิตใจ รวมถึงทางสังคมด้วย สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย จำเป็นต้องทำงานประสานกับองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล และองค์กรทางศาสนา ในฐานะ “หุ้นส่วนการพัฒนาด้านการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุในพื้นที่ชนบท” (กมลชนก ภูมิชาติ และคณะ, 2561 : 115 - 132) เพื่อให้พันธกิจในการจัดและส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อยกระดับการศึกษา พัฒนาทักษะการเรียนรู้ของประชาชนให้เหมาะสมทุกช่วงวัย และสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต ประสบความสำเร็จอย่างทั่วถึงได้อย่างมีประสิทธิภาพ

เอกสารอ้างอิง

- กมลชนก ภูมิชาติ, ปรีชา สามัคคี, และลัญจกร นิลกาญจน์. (2561). รูปแบบ
 ชุมชนต้นแบบที่เป็นมิตรกับผู้สูงอายุ. **วารสารอินทนิลทักสิณสาร**. 13(1),
 115 - 132.
- กองสวัสดิการสังคม กรุงเทพมหานคร กรมประชาสัมพันธ์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม.
 (2542). **ปฏิญญาผู้สูงอายุไทย**. กรุงเทพมหานคร : กรมประชาสัมพันธ์
 กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม.
- คณะกรรมการผู้สูงอายุแห่งชาติ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคง
 ของมนุษย์. (2553). **แผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2545 - 2564)**
ฉบับปรับปรุง ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2552. กรุงเทพมหานคร : เทพเพ็ญวานิชย์.
- ปิยะ ศักดิ์เจริญ. (2558). องค์ประกอบสำคัญที่ช่วยการเรียนรู้ตลอดชีวิต.
วารสารครุศาสตร์. 43(2), 141-156. เข้าถึงได้ใน <https://www.tci-thaijo.org/index.php/EDUCU/article/view/37610>
- พระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ. 2551.
ราชกิจจานุเบกษาเล่ม 125 ตอนที่ 41 ก ลงวันที่ 3 มีนาคม 2551
- ภูมิ โชคเหมาะ. (2552). **กฎหมายการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ
 ในประเทศไทย** (รายงานผลการวิจัย). คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย. (2560). **สถานการณ์ผู้สูงอายุไทย
 พ.ศ. 2559**. กรุงเทพมหานคร : พรินเทอรี. เข้าถึงได้ใน <http://thaitgri.org/?p=38427>
- ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, ภาวนา พัฒนศรี และธนิกานต์ ศักดาพร. (2560). **การถอด
 บทเรียนตัวอย่างที่ดีของโรงเรียนและชมรมผู้สูงอายุที่มีกิจกรรม
 ถ่ายทอดความรู้** (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพมหานคร : โครงการสร้าง
 และจัดการความรู้เพื่อพัฒนาระบบรองรับสังคมสูงวัย สำนักงานกองทุน
 สนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ.